پوهاند محمد حسن کاکړ ۲۰۱۶/۰۲/۱۰

د ښاغلو زماني او سیستاني
د لیکنو په هکله

پوهاند محمد حسن کاکړ

۲۰۱۶

د مطالبو فهرست

سریزه

لومړی برخه:

د ښاغلي زماني د لیکني په هکله

د ښاغلي زماني یوه بله ذهني حیرانوونکې وینا

– له برتانویانو سره اړیکي

- د پاچا امان الله ځیني مهمي تېروتني

– د پاچا امان الله وروستنی لویه جرګه

د پاچا ضد تبلیغونه او بغاوتونه

– د شنوارو یاغي توب

حبیب الله په نا ارام کوهدامن او سید حسین په ناکرار کوهستان کي

په کابل باندي د حبیب الله برید

د کابل ښار استحکامات او د پاچا ناڅاپي استعفی

پاچا امان الله او د هغه لس کلنه واکمني

د اماني دورې له تاریخ سره بې کچي مینه او تنده

دوهمه برخه:

د ښاغلي سیستاني د لیکنو په هکله

یادښتونه

دوهمه برخه

د ښاغلي زماني يوه بله ذهني حيرانوونکې وينا

دي وايي چي " انګريزي استعمار سره له دې چي يو قوي افغانستان او غازي امان الله خان خپلي واکمنۍ او سياسي، اقتصادي، او پوځي ګټو ته لوی ګواښ ګاڼه، او د غازي امان الله خان د وژلو او له مينځه وړلو دسيسو او توطيو په ځنګ کي يې د هغه سلطنت د نسکورلو د پاره د هر فرصت څخه استفاده کوله، او په دې لار کي يې د مذهبي مشرانو او دولت د مخالفينو د لمسولو او مرستي هيڅ کوښښ نه سپماوه، تل دا تبليغ کړئ دئ، چي ګواکي د اماني رژيم د نسکورېدلو اصلي سبب د اصلاحاتو د پروګرام د پيل کولو له امله د غازي امان الله خان اشتباهات وو چي خلکوته د منلو وړ نه وو."

اول خو دغه فقره د املا او انشا له نظر نه د دغسي کس ښکاري، چي نوئ يي لوست او ليک زده کړئ وي. په فکري لحاظ خو ښاغلي زماني په دغي فقرې کي غتي موضوعګاني راوړې بې له دې چي يوه يې هم بيان او شرح کړې يا ثابته کړې وي. دی خيال کوي چي دی په دې اړه د صلاحيت خاوند دئ او د برتانويانو پر ضد چي هرڅه وليکي، لوستونکي به يې و مني، حال داچي، لکه چي وروسته به وليدل شي، حتی پخپله پاچا امان الله په کندهار کي په يوې مرکي کي برتانويان په خپله ناکامي کي تبرئه کړي او ملايان او روحانيون يې خپل مخالف ښوولي، بې له دې چي په دې اړه يې له چا نه پيسې تر لاسه کړې وي. په بمبيي کي يې پاچا خان عبدالغفار ته لا له خپلو خلکو شکايت وکړ، چي دی يې "قادياني" او "وهابي" ګاڼه، او دی نه غواړي چي په دوی باندي بيا د واکمنۍ کولو په مقصد کوښښ وکړي. هغه ترېنه غوښتي وو چي، د کورني جنګ د مخنيوي لپاره له ده سره مرسته وکړي. غېر له دې هم د ښاغلي زماني دغه فقره دغومره سرګيچونکې، بې سويې، او پروپاګندي ده چي په ځواب ورکولو نه ارزي، خوځنګه چي يو شمېر نور هم برتانويان د پاچا امان الله په ناکامی کي دخيل ګڼي او يو شمېر جذباتي او ويبسايټي نېشنلستان يې په اړه ناري سورې وهي، زه دلته کوښښ کوم چي د هغه وخت د معتبرو منابعو او ليکنو له مخې واقعيتونه په هر ډول چي وي وړاندې کړم. ددغه مقصد دپاره ما دغه منابع په انتقادي، او دقت سره کتلي، او په نتيجه کي مې د پاچا امان الله، د هغه د اصلاحاتو او کړو، او داسي هم له برتانويانو سره د هغه د اړيکو په اړه نوي ځيزونه کشف کړي، چي په پاتي پاڼو کي به يې لوستونکو ته وړاندې کړم. په دې موضوع به هم و غږيږم، چي ښاغلئ زماني چي" د اماني دورې تاريخ سره بې کچي مينه او تنده" ښيي، له دې امله ده چي پاچا امان الله خان دده نيکه، مير زمان، چي د امير حبيب الله په دوره کي په کومي جرمي موضوع کي بندي وو، ازاد کړ، او بيا يې د هغه د خدمتونو په بدل کي له حد نه ډېر ونازاوه، خو هغه د پاچا له ګوښه کېدلو نه وروسته، د کنړ مخالفانو له مينځ نه يووړ. په پای کي به ښاغلئ سيستاني هغو تېروتنو ته متوجه کړم چي د معاصر افغانستان د تاريخ په اړه يې کړي دي.

په يادې شوي فقرې کي له ښاغلي زماني نه پرته به بل څوک ومني چي "انګريزي استعمار" پاچا امان الله ځان ته " لوی ګواښ ګاڼه" او غوښتل يې هغه "ووژني"؟ دغه استعمار، چي د نړۍ په ډېرو برخو کي خپور وو، پاچا امان الله

په کوم قوت هغه ته ګواښ کېدلی شو. د خواشيني ځای دئ، چي يو طبي ډاکټر دغسي کاواکه غرېري او د پاچا امان الله د ناکامي پړه هم په باندنيانو اچوي. دی به ځکه دغسي کوي، چي خلکو ته نيشنلست ځان و ښيي، ددې لپاره چي خپله ماوستي مخينه يې له ياده ايستلي شوې وي. دده " انګريزي استعمار" هم دده د "انګليس دولت" په څېر يوه مجرده افاده ده، چي عمل کولی نه شي. دی نه پوهېږي چي استعمار د عمران په مانا ده، لکه استفاده چي د فايدې اخيستلو، او استثمار د ثمر اخيستلو يا زېښلو په مانا ده. هو په تاريخ کې استعمار (کولونيليزم) په دې ډول ياد شوئ چي د يوه هيواد ځيني خلک په بل هيواد کې ميشت شوي، او ځينو يې په پای کې د هغه هيواد واکمني تر لاسه کړې. په افغانستان کې برتانويان په دغه مفهوم نه دي ميشت شوي. نو په دې ډول د "انګريزي استعمار" يادونه يوه پروپاګنډې افاده ده. افغانستان بايد په مالي، اقتصادي او پوځي لحاظ يو پياوړئ هيواد وای، چي برتانويانو امان الله ځان ته يو لوی ګواښ ګڼلئ وای. افغانستان د پاچا امان الله د ډېرو غېر معمولي لګښتونو له امله دغومره ناتوان شوئ وو، چي په مالي لحاظ برتانوي هند ته ګواښ کېدلی نه شو. " هغه وخت چي امان الله د حکومت واک په لاس کې ونيوه، د افغانستان په خزانه کې، د برتانوي منابعو پر اټکل ١٥٠ ميليونه روپۍ وې، چي حبيب الله په ډېر ځير زېرمه کړي وې."(١) د خوست له ياغي توب نه وروسته، د ١٩٢٦ کال په جون کې د برتانيې د نظامي اتاشي د راپور له مخي " په حاضر وخت کې د اندېښني غېږ لامل دادئ چي د کابل محلي خزانه له پيسو نه خالي ده، او خپل منابع يې لګولي دي."(٢) ليکوال عزيز هندی وايي چي له پاچا امان الله نه وروسته چي حبيب الله کوهدامني په واک شو، په خزانه کې ٦٦ ميليونه روپۍ پاته وې."(٤٤٥ مخ). دغه شمېره مشکوکه ښکاري، ځکه چي د پاچا امان الله په وخت کې لګښتونه بېخي ډېر وو، په خاص ډول د خپلواکی په جنګ کې، او ودانيو په کولو سره، د ډېرو دباندنيو د استخدام له امله او د وسلو په رانيولو سره. له بلي خوا حکومتي عايدات تر پخوا لږ شول، د برتانويانو د مواجبو په درېدلو. په ځمکې باندې په نغدي سره د ماليانو په اړولو سره. د خوست يو کلن ياغي توب سره هم، چي حکومت ته شاوخوا دېرش ميليونه روپۍ تاوان واوښت. پخپله پاچا هم د بيت المال پيسي په خلاص لاس لګولې، لکه چي شخصي پيسي يې وې. د باندني سفر په وخت کې يې د هر هيواد غريبانو ته يو لک پونډه بخښل، په داسي حال کې چي د خپل ملک غريبان يې تر هغو ډېر غريب، او دغه پيسي هم په اصل کې ددوی وې. د ډېر لګښت له امله وو چي پاچا د خپل پلار او نيکه پوځ لږ کړ، او په دغه ډول يې د هيواد دفاعي قوه ضعيفه کړه، او د منګلو له ياغيتوب نه يې هم عبرت وا نه خيست چي هغه يې په زياته اندازه په قومي ايله جاري سره وځپه. د پيسو د لږوالي له امله وو، چي له بهرني سفر نه وروسته يې له ملکي او نظامي چارواکو نه وغوښتل، چي حکومت ته چي نوي وسلې يې رانيولي وې، د دوو مياشتو [درو مياشتو] معاش بسپنه ورکړي. په هر بالغ نارينه باندې يې هم پنځه روپۍ حواله کړې، او په دغه ډول يې دغه دواړي ډلې ناراضي کړې.

پاچا امان الله په خپلې لس کلنی واکمني دورې کې هغومره ډېر لګښتونه وکړل چي هيڅ افغان واکمن په دغومره مودې کې دغومره لګښتونه نه دي کړي: هو، د ازاد مارکيټ او د لارو د اصلاح له امله، سوداګري او ورسره ملي اقتصاد

١١

١١- ستيوري، ياد شوئ اثر،٣٨٢

مخ په ښه کېدو وو، خو دغه کار وخت غوښته، چي حکومتي عواید زیات کړي. په پای کي به وویل سي، چي افغانستان او واکمن یې پاچا امان الله په مالي او اقتصادي لحاظ برتانوي هند ته ګواښ کېدی نه شو.

له برتانویانو سره اړیکي

دعامه ذهنیت پر خلاف د پاچا امان الله او برتانویانو اړیکي د خپلواکي د جنګ نه وروسته خرابي و بحراني نه وې. پاچا امان الله له برتانوي هند سره په نبغ یا نانبغ ډول مرسته کړي، خو په ظاهر کي یې یو وخت بل وخت د خلکو په خاطر برتانوي ضد حرکتونه کول. پاچا امان الله د خپلواکی د جګړي نه وروسته د ډیورنډ آخوا پښتنو سره د هغو د خپلواکی ګټلو په لار کي عمل و نه کړ، که څه هم دغو پښتنو د خپلواکۍ په جګړه کي فعاله برخه لرله، او عمومي توقع هم دغه وه. اوس دغه موضوع مهمه نه ګڼل کیږي، خو هغه وخت دا جدي موضوع وه. ارواښاد سید شمس الدین مجروح، چي هغه وخت ځوان وو، د خلکو دغه احساس په دغه ډول ښودلئ دئ: " ... و هم بعضي مردم فکر میکردند که این جنګ سوم برای استرداد اراضي از دست رفته افغانستان رخ داده بود، که آن نتیجه مطلوب بدست نیامده. لذا این جنګ را افتخار بزرګي نه، بلکه ناکامي تصور میکردند."(۳) د پاچا دغه بي پروایي په ۱۹۲٤ کي د ګوډ ملا د یاغي توب یو لامل شو. پاچا امان الله د خپلواکی د جګړي نه وروسته څه کم دوه کاله ناکام کوښښ وکړ، چي په منځنۍ اسیا کي د پیسو په لګښت، او په ملکي جامو کي د سرتیرو په لیږلو سره په دغي سیمي کي خپل نفوذ خپور کړي، او د انور پاچا په مرسته او غوښتنه هلته د اسلامي کنفدریشن سروال شي، چي پای یې ناکامي او د شوروي دولت سره د لومړی دوري د تودو اړیکو سرېدل شي.

له برتانوي هند سره د پاچا امان الله غټه مرسته د عجب خان اپریدي د موضوع په ارتباط وه چي لیکوالي ستیورټ اورده بیان کړي (۲۱۹ ۲۲۷ مخونه)، او لنډیز یې دادئ: عجب خان اپریدي له برتانوي چارواکو سره، د هغو د زور زیاتي له امله، په کوهاټ کي د یوه انګلیس مېجر ځوانه لور د مالي الیس (Molly Ellis) په نامه د ۱۹۲۳ کال په اپریل کي په نظامي چونی کي، د هغي له کوره وتښتوله، او بیا یې له خپل ورور شهزاده اپریدي او نورو ملګرو سره شنوارو ته، په افغانستان کي پناه یووړه. هلته دوی ټولو په منده تي نومي محل کي واړول او کورنی یې هم ورسره یوځای شوی. ملک منصور شینواري د دوی ساتنه

برتانوی سفیر فرانسیس همفریز په کابل کی د سفارت له غړو سره

Sir Francis Humphrys with some of his staff

۱۲- سید شمس الدین مجروح، سرګزشت من، به اهتمام سید فضل اکبر، چاپ شخصي، کابل، ۲۰۱۲/۱۳۹۱، ۳۲

په غاړه واخيسته، او مشکوک کس هلته تللی نه شو. دا هغه وخت وو چي ختيځ پښتانه د برتانويانو په بمباري سره، چي نوي رواج شوي وو، په تنګسه کي وو، او عجب خان اپريدي ته د اتل په سترګه کتل کېدل. برتانوي چاروا کو ددوی پر ضد عمل کولی نه شو، خو په هغه حال کي چي په افغانستان يرغل وکړي. څنګه چي د دواړو هيوادو تر مينځ يو بل ته ددغسي کسانو د مبادلي تړون نه وو لاسليک شوئ، برتانويانو د هغو د تر لاسه کولو ادعا کولی نه شوه. دغه قصه ډېره اوږده ده، نو دوی دغومره و کولی شول د پېښور د يوي ډاکټري مېرمني، مېرمن سار، او د هډې اخندزاده د کورنی د يوه غړي، ملا محمود اخندزاده، په مينځګړيتوب پيغله الس ازاده کړي، او هغه خپل کور ته ستنه شي. په دغي ټول مودي کي له هغي سره د يوي درني مېلمني په شان سلوک کېده. خو سفير همفريز په کابل کي په پاچا امان الله فشار راوړ، چي عجب خان او ملګرو ته يي جزا ورکړي. برتانويانو د مخه د همدغي کشالي په سر د هند له لاري افغانستان ته د وسلو د انتقال مخه نيولې وه، او همفريز (Francis Humphrys)لا په يوه کتنه کي پاچا ته خبر داری ورکړئ وو، چي " له اور سره لوبه و نه کړي." پاچا ددغي کشالي د هوارولو لپاره محمد ولي ګمارلئ وو، پداسي حال کي چي تر دغه وخت پوري سرحدي چاري جنرال محمد نادر اجرا کولې، او دی ناراض شو. محمد ولي همفريز ته وويل چي که دده خوښه وي عجب خان او ملګري به يي مزار ته تبعيد شي او همفريز هوکړه وکړه او عجب خان بيا د ۱۹۲٤ کال د جنوري په ۲۸ له خپلو ډيرو ملګرو سره، په درو لاريو کي مزار ته تبعيد شو، او هلته مځکي ورته ورکول شوې او نغده هم ورته وټاکله شوه.

د ستيوړټ په نظر خو " امان الله د خپلو خلکو سره خپلې اړيکي وراني کړې. قومونه د هغوی د دوو سپېڅلو اصلو په نقض سره وپارېدل: د ننواتي، او د موعودې پناه." په جلال اباد کي د برتانيې د قونسل په وينا، چي په لاريو کي د عجب اپريدي د کورنی غړو تبعيد په ورځ هغوی وليدل، د يوه تن خبري په دغه ډول ثبت کړي، " که د واکمن په توګه د امير له خوا د بندي کېدلو وېره له مينځ نه لاړه، پر هغه به له شک نه پرته د کفر فتوا صادره شي." پخپله پاچا هم منله چي " هيڅ امير له برتانوي حکومت سره دمخه هيڅ ډول عوضي معامله نه ده کړې. زما تسليمي په سرحد کي زما حيثيت ډېر ضعيف کړ." (ستيورټ، ۲٤۸) شنواري په خاص ډول ناراضي او له پاچا او حکومت نه د انتقام اخيستلو په انتظار شول، او دغه موقع هغو ته په ۱۹۲۸ کي په لاس ورغله، او دوی د انتقام اخيستلو په مقصد جګ شول .پاچا امان الله له برتانيي نه ګيله کوله چي په پورته کشاله کي په انګلستان کي دده د کارنامي قدر نه دئ شوئ." له همدې امله به هم وو چي برتانويانو د هغه د رسمي سفر په موده کي دهغه او د هغه د ملګرو ښه هرکلی وکړ. درې ورځي دی او ملکه يي په پاچايي ماڼی کي د امپراتور او ملکي مېلمانه وو، او يوولس ورځي ټول د حکومت. پاچا له خپلو ملګرو سره يوه اونی په خپل لګښت تېره کړه، او په يوه ښار کي هغو برتانويانو چي د خپلواکی په جګړه کي برخه اخيستي وه، په خپله خوښه د پاچا امان الله په مخ کي په رژې تېر شول، په دې چي امان الله دغسي پاچا دئ، چي و برتانوي امپراتوری ته يي چيلينج ورکړئ وو. د برتانيي حکومت ته د خلکو دغه تود هرکلی له توقع نه پورته وو. ډېره مهمه داده چي د برتانيي حکومت د افغانستان د پياوړتيا د پاره موافقه وکړه چي ډول ډول عصري توپونه، توپک او نوري وسلي او مهمات وړيا ورکوي او د خپل "سندهرسټ Sandhurst" په نظامي اکاډمی کي به شل تنه افغان منصبداران د هند د حکومت په لګښت روزي.(ادمک، ۱۳۰)

د برتانیي او هند حکومت غوښتل چي پاچا امان الله پیاوړئ او د خپل هیواد واکمن پاتي وي. په هغو لیکونو کي چي د ۱۹۲۵ او ۱۹۲٦ کلونو کي ددوی تر مینځ مبادله شوي، ویل شوي چي " د لومړئ درجي مهمه موضوع داده چي امیر په خپل تخت وساتلی شي. دی که څه هم د قناعت وړ شخص نه دئ، تر ده ښه بله څوک نه لیدل کیږي، او انقلاب هغه خیز دئ، چي شورویان ورته کار کوي." پاچا امان الله هم ویلي وو چي " زه پوهیږم چي د شوروي ایجنتان زیار باسي زما په خلکو کي انقلابي نظریي خپري کړي، او زه دغومره ړوند نه یم چي فرض کړم چي کمونستي حکومت به ما او زما تخت ته له دښمنی نه غیر بل څه وي." (ستیوړت، ۳۱۱)

له شاه امان الله نه د برتانیي پارلمان ته بلنه

په لندن کی د شاه امان الله له خوا د احترام گارد منل

اساسي داده چي برتانویان د افغانانگلیس له دوهم جنگ نه

وروسته، د پخوا برخلاف، دغه سیاست غوره کړئ وو، چي افغانستان پیاوړئ او دوست وي، چي د باندني یرغل په وړاندي له ځان څخه دفاع وکړي، او د لزوم په وخت کي پخپله هم د هند د دفاع په مقصد ددغه احتمالي یرغل دفع وکړي. دوي د "علمي سرحد(Scientific Frontier)" په نامه عمومي پالیسي په واقع کي د همدغه مقصد لپاره ایستلي وه چي د ډیورند توافق لیک ددغه سیاست یوه برخه وه. دا چي افغانستان د امیر عبدالرحمن په وخت کي د لومړي ځل لپاره تینگ مرکزي حکومت شو تر زیاتي اندازي د همدغه سیاست له امله وو. تاریخپوه، فیض محمد هم ددغه سیاست په ملاتړ وایي چي" برتانیه از رقابتي که با دولت روس دارد افغانستان را سد آهنین حمله رقیب خود پنداشته، در قوت و اقتدار

و استحکام افاغنه و مملکت ایشان جد وافي و جهاد کافي مبذول میدارند، نه اینکه به تخریب این سد متین همت گماشته تیشه به ریشه خود مي زنند."(فیض محمد، تذکر الانقلاب، ۳۱) سردار شیر احمد دغه مطلب په دغه ډول بیانوي: " لویه برتانیه له افغانستان سره کومه خاصه علاقه نه لري، خو هغه متجاوزه نه ده او دا یې پوره په ګټه ده چې غواړي افغانستان د بولشویکانو پر ضد د یوه حایل هیواد په شان پیاوړئ او اباد وي." (ستیورټ، ۲۷٤) داهم اساسي ده، چې د افغانستان او برتانیې پاچایي نظامونه سره په اساس کې جوړ، او په یوې لیکې روان وو، د شوروي نظام پر خلاف چې هغه له بیخ نه ورسره وران وو. نو دا د برتانویانو په ګټه وه چې د پاچا امان الله واکمني پر ځای وي.

د پاچا امان الله ځیني مهمي تیروتني

پاچا امان الله او حکومت ته یې چې د خوست له جنګ نه وروسته بل غټ خطر پیښ شو، هغه دده له باندني سفر نه وروسته ددغسي اصلاحاتو له امله وو، چې افغانان په هغو سره خپل د پیریو دود دستور او ژوند طرز پرېږدي، او اروپایي دود دستور او ژوند طرز غوره کړي، هغه هم په حکومتي زور، او په ګړندي ډول. اول له ډیرو لوړ پوړو چارواکو سره دده شپږ میاشتي باندنی سفر، په داسي حال کې چې دی هم د دولت او هم د حکومت سروال وو، په دغسي وخت کې وو چې هم دده د لومړۍ دوري د نااشنا اصلاحاتو، او هم د یوه کلني جنګ خاطري هیري شوي نه وې او د هیواد کراري هم په داړمن حال کې نه وه، دده په بیرون کېدلو سره د غبار په وینا " در تمام ولایات افغانستان حلقه های مخفي مخالف به فعالیت ضد دولتي درامدند."([٤]) لوی او اثرناک مخالف یې فضل عمر مجددي وو، چې د پاچا نوي پروګرامونه یې د شریعت مخالف ګڼل. مجددیان د خپلي نقشبندیه عقیدې له مخې عقیده لري چې دیوه مسلمان ملک واکمنان مکلف دي چې د شرعي قانونو له مخې حکومت وکړي، او که یې و نه کړ، خلک دي د هغه مخالفت وکړي. فضل عمر مجددي د نقشبندي طریقې د مشر په توګه د پاچا امان الله په مخالفت دمخه له افغانستان څخه وتلئ او په اسماعیل خان دېره کې دېره شوئ وو. د تاریخپوه ادمک د لیکني له مخې هغه د پاچا ضد تبلیغ تر څنګه د جنوبي او پکتیا له عالمانو سره غونډه وکړه او په دې و غږېدل چې" د ځوانو افغانانو پر ضد کودتا وشي، او پاچا امان الله په ستنېدو سره له یوه شوي عمل سره مخ شي." دوی دغه پرېکړه هم وکړه چې " په وروستي ګام کي دي پاچا ګوښه او جمهوري نظام په پښو ودرول شي." (ادمک، ۱۳۹)

دغه اوږد سفر د پاچا په خپل نوښت وو. په کابل کي خسر یې، نومیالي او مجرب محمود طرزي، په دغه وخت کې د نه سفر کولو مشوره ورکړه، خو هغه و نه منله. د ایټالیې د ناپل په ښار کې جنرال محمد نادر، او وړونو یې محمد هاشم، او شاه ولي، پاچا ته ځانونه ورسول، او ورته وویل چې " د افغانستان په اوسنیو اجتماعي، سیاسي او اقتصادي حالاتو کې د چټکو اصلاحاتو لپاره ډګر برابر نه دئ." ددې مانا داکېده چې دغه سفر و نه کړي، او له دغسي اصلاحاتو نه لاس واخلي. پر عوض یې پاچا جنرال نادر ته ته وویل چې دی دي افغانستان ته لاړ شي. "سپاه سالار یې پر امر باندي غوږونه کاڼه واچول." او په سفر کي یې هم ورسره ملګرتوب و نه کړ.([٥]) د پاچا مور چې په حکومتي چارو

۱۳- میر غلام محمد غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، دولتي مطبعه، کابل، ۱۹٦۷/۱۳٤٦، ۸۱۷
۱۴- عبد الباري جهاني، د سنځل نوید (قول نقل)، په افغانستان کي د اجتماعي تحولاتو په وړاندي غبرګونونه، ۱۹۲۹۱۹۱۹، مخونه ۱٤۹۱٤۸

کي فعاله او د ملکې ثريا پر خلاف وه، هم ددغه سفر مخالفه وه، او نه يې غوښتل چي زوی يې " ... خپل تاج او تخت په خطر کي کړي."([٦]) (عزيز هندي، ٣٧)

پاچا چي له دغه سفر نه وطن ته ستون شو، هغه پخوانی امان الله هم نه، بلکي د اروپايي کلتور تر تاثير لاندي شوئ وو. د غبار په وينا " وقتيکه شاه برگشت آنمرد گذشته نبود. او بسيار خود رای و مغرور شده بود، و با اقدامات عجولانه اي که نمود بزودي افغانستان را مستعد به يک انفلاق منفي نمود."(غبار، ٨١٢) ليکوال عزيز هندي چي پاچا يې له نژدې پېژانده د غبار د نظر په تائيد کي د پاچا د وضع د تغير په اړه دليل هم راوړي او وايي چي (عزيز هندي، ٥٥): " په اروپا کي له ده نه کوم شاندار استقبال شوئ وو، دده په طبيعت باندي دا تاثير کړئ وو، چي دی تر پخوا زيات د خپل عقل، پوهي او د فکر د رښتين توب مدعي شي، نو ځکه د هيواد د پرمختگ له پاره چي ده کوم فکرونه او تجويزونه له ځان سره لرل ، هغه يې سم او د لاس وهني وړ نه گڼل." له همدې امله وو، چي پاچا په ترکيه کي د هغه مشر اتا ترک ته په همدغي روحيي سره مالومات ورکړل.

اتا ترک و پوښته چي " ايا اعليحضرت په خپل هيواد کي دومره محبوبيت لري چي د اصلاحاتو خلاف اعمال به د يوه بغاوت په شکل را مينځ ته شي؟ پاچا ځواب ورکړ، چي " ما د منگلو د بغاوت په ترځ کي تر زياته حده د روحانيونو قدرت مات کړ، او دوی زما په هيواد کي يو مقتدر عنصر گڼل کيږي، چي د حکومت پر ضد د خلکو د راپورته کولو او تحريک کولو قدرت او استعداد لري، خو اوس دغي ډلي ته پخوانی قدرت نه دئ پاتي چي د حکومت پر ضد سرونه راپورته کړي." اتا ترک له ده نه بيا پوښتنه وکړه، چي که بيا هم دغه ډله په دغه کار کي بريالی شوه " اعليحضرت به وکړای شي هغوی په خپل قدرت سره و ځپي. [؟] پاچا په داډ وويل چي " هو، زه په اساني سره کولای شم چي د خپل پوځي قدرت په ذريعه د داسي شورشونو او فتنو په ټکولو بريالی شم." د اتاترک بله پوښتنه دا وه چي پوځ به د "تحريک" په وخت کي " خپل دسپلين وساتي او تاسي ته به وفادار پاتي شي [؟]" ځواب يې واورېد چي " هو، زه په خپل پوځ کي ډېر زيات محبوب، او ددوی په زړه کي ځای لرم." د اتا ترک بله مهمه پوښتنه دا وه چي د بغاوت " ... په حال کي تاسي يقين لرئ چي گاونډي هيوادونه به د اعليحضرت د حکومت پر خلاف کار روايي او لاس وهنه و نه کړي [؟]. ځواب يې واورېد چي " زه په دغه خبره کامل يقين لرم چي په دغه حال کي به روس او انگرېز دواړه خپلو ژمنو او تړونونو ته په درنه سترگه وگوري، او احترام به يې وکړي." اتاترک بيا ورته مشوره ورکړه چي " څرنگه چي دا ټول حالات د اعليحضرت په موافقت دي، نو دی دي دا اصلاحات زر تر زره پيل کړي." خو هغه په پای کي دا هم ورته وويل چي " په ترکيه کي هيڅ اصلاحاتو ته هرکلی نه دئ شوئ. ... هغه ما د برچي په څوکه عملي کړي دي. هيڅ اوسېدونکي خپل پخواني دودونه، دستورونه، رواجونه په خپله خوښه نه پرېښودي، تر څو د وخت حکومت د هغو [د ځپلو] لپاره قدرت استعمال نه کړي." د عزيز هندي د ليکني له مخي (عزيز هندي، ٤٩) " تر دغو وروسته اعليحضرت تر پخوا زيات پر اراده او عزم ټينگ ودرېد. ... دا فکر هم په ده کي پياوړئ شو چي دی به افغانستان ته د رسېدلو سره سم اصلاحات په قوت او زور رواجوي." پاچا په رښتيا همدغسي وکړل.

١٥- د قول نقل سنځل نويد، واکنش های مذهبي و تحولات اجتماعي در افغانستان ١٩١٩ ١٩٢٩، فارسي کوونکئ محمد نعيم مجددي. له محترم نعيم مجددي نه مننه کوم چي ددغه مخ چاپي نقل يې را استولئ دئ.

پاچا امان الله وطن ته د رسېدلو په لار کې، د هرات او کندهار له لاري د ۱۹۲۸ کال د جولای په اوله ورځ کابل ته ورسېد، او دوه میاشتي وروسته یې لویه جرگه په پغمان کي راوبلله.

د پاچا امان الله ورستنۍ لویه جرگه

لویه جرگه په پغمان کي د زرو تنو ولسي استازو، لوړ پوړو چارواکو، علماوو، او مخورو کسانو په گډون د ۱۹۲۸ کال د اگست په ۲۹ پرانیستله شوه. ټول غړي یې په دریشي ملبس وو، نه وطني کالیو کې. او هغه توري دریشي، سپین کمیس او نکټایي کړي، او وریا ورکړي وي. غونډي په پنځو ورځو کي سر په سر وشوې، او جرگه د سپتمبر په دوهمه پای ته ورسېده. ډیري موضوع گاني ورته وړاندې شوې، چي مهمي او اثرناکي یې د اوې: عسکري خدمت له دوو کلو نه درو کلو ته اوږد شو. ملایان مکلف شول چي امتحان ورکړي، او تصدیق تر لاسه کړي، او له هغه نه پرته ملایي و نه کړي. باندني ملایان، په تېره له دیوبندي مدرسي نه فارغ ملایان، وطن ته له راتللو نه منع اعلان شول. دا هم فیصله وشوه، چي شرعي محکمي دي له دې وروسته دعواکاني د شواهدو پر بنست فیصله کوي، نه د شاهدانو په شهادت. له پنځلس کلونو نه پورته نارینه افغان باندې د وسلو د رانیولو د بابته پنځه افغانی حواله شوې. له هر حکومتي چارواکي نه وغوښتل شول چي د یوې میاشتي تنخواه اخیستلو نه تېر شي، او هغه دې حکومت ته وبښي. هر نوئ چارواکئ مکلف و گڼل شو ،چي د خپل ماموریت په شروع کي خپله شتمني ثبت کړي. پاچا له لومړی وینا نه مخکي له یو سل او پنځو هلکانو، او پنځلسو نجونو سره مخه ښه وکړه. هغوی د حاضرینو له مخي تېر شول، او د زده کړو لپاره په موټرو کي د ترکیي په مقصد روان شول. پاچا جرگي ته دغه نظر هم وړاندي کړ، چي نارینه دي له ۲۲ کلنی نه، او نجوني دي له اتلس کلنی نه دمخه واده و نه کړي. حکومتي چارواکي مکلف وگڼل شول چي یوازې یوه نکاحي ښځه ولري. پاچا ددغي جرگي په درشل کي د جرگي د یو څو تنو سره په یوې خصوصي کتني کي ښکاره کړې وه، چي غواړي دین له دولت نه بېل، او د څو ښځو کول منع اعلان کړي، خو د هغو او د خپلو لوړ پوړو چارواکو د مخالفت له امله له هغو نه تېر شو. دغه موضوع به وروسته بیان شي.

پاچا په دغي جرگي اکتفا و نه کړه، او یوه میاشت وروسته یې د اکتوبر په دوهمه دباندنیو چارو وزارت کي د مخورو، علماوو، چارواکو، دولتي شورا غړو او باندنیو دیپلوماتو نه جوړه یوه شپږ سوه کسیزه غونډه پرانیستله. په دغي غونډې کي د افغان چارواکو مېرمنو هم گډون کړئ وو، او دا لومړی ځل وو چي افغان مېرمني د خپلو مېړو سره په یوې عمومي، رسمي غونډې کي یو ځای وي. مقصد داوو چي، پاچا خپل اصلاحي پروگرامونه دوی ته شرح کړي، او د هغوی له لاري خپل خلک د خپلو اصلاحاتو پر خوا رامات کړي. پاچا ... هم خپل باندنی سفر گټور و باله، او وې ویل چي د سفر ټول لگښت د هغو سوغاتو له ارزښت نه لږ دئ چي ورته ورکول شوي دي. خو ده د هغو ځیزونو د رانیولو پیسي و نه ښودلي چي په ایتالیي او فرانسي کي شاوخوا شپږ میلیون او په جرمني کي شاوخوا څورلس میلیون نقد پري لگېدلي وو. پاچا امان الله خپل سفر په سیاسي لحاظ گټور و باله، چي له نورو حکومتونو سره یې د دوستی تړونونه لاسلیک کړي، او سوداگري اسانتیاوې برابرې کړې دي.

پاچا په دوهمي غونډې کي څرگنده کړه، چي نظامي افسران منع دي چي د روحانیونو او پیرانو مریدان وي، او سرتیري باید دغسي مهارتونه هم زده کړي، چي وروسته ترینه کار اخیستلی وشي. ده دا هم وویل چي نظامي افسران

دي په خپله رضا د اصلاحاتو په خاطر له دورو میاشتو معاش نه تېر شي. په عین حال کي یې دا هم وویل چې د سرتیرو معاش به ډېر شي. په ولایتونو کي یې د ښوونځیو د پرانیستلو وعده هم ورکړه خو زده کوونکي باید د زده کړي پر مهال واده و نکړي.

په دربیمه وینا کي پاچا امان الله د ښځو د ستر په اړه وویل، چې په دوو میاشتو کې به ستر له مینځ نه یوړل شي. پاچا چادري د ښځو روغتیا ته خطر وباله، او وې ویل چي دوی دې د چادري پر ځای له ترکي نقاب نه کار واخلي. هغه دا هم وویل چي " ... ستر په اسلام کي الزامي نه دئ، او ده بیا خپلې مېرمني ته مخ راواړاوه، او ورنه وغوښتل چي مخپټونی له مخ نه لیري کړي. هغې د ښځو په چکچکو سره همدغسي وکړل." نورو ښځو هم مخونه لوڅ کړل. دا په واقع کي د افغان ښځو د مخ لوڅی لومړی ګام وو. په رښتیا هم د اسلام په صدر کی ښځې مخ پټي نه وې. د مخ پټئ په اړه په اسلام کي ارشاد نه شته، او مخ پټی یا ستر له باندي نه په اسلامي عربستان کي رواج موندلئ دئ. پاچا امان الله بیا ملایان د نادانو او متعصبانو په نامه وغندل او د جهالت او تعصب د خپرولو او دوه مخی مسئول وګڼل.

پاچا په څلرمه وینا کي وویل چي ده سردار شیراحمد صدراعظم و نوموه، خو هغه و نه کولی شو افغانان و هڅوي چي دده تر لاس لاندي کار وکړي، او تر هغو چي نوی انتخابي پارلمان جوړیږي، دی به د صدارت چاري هم تر سره کوي، ځکه چه یوازي دی انقلابي ریفورمونه پلي کولی شي. ده په پای کې زیاته کړه چي " زه یو انقلابي پاچا یم او غواړم د ژوند په هر اړخ کي انقلاب راولم." (ادمک، ۱۳۷۱۲۲)

د پاچا دغه ویناوي یوازي د اورولو لپاره نه وې، د عمل لپاره وې. "عامو نارینه وو ته امر وشو چي مغربي کالي واغوندي. ... په لومړي سر کي یوازي څو تفریحي ځایونو ته بې له خولی او لویدیځ ډول کالیو ورتګ بند شو، خو وروسته څارندوی ته... حکم وشو چي له هر ډول لاري څخه دې، چي ټاکل شوي کالي یې نه وي اغوستي، یوه پیسه د جرماني په ډول تر لاسه کړي." د بل حکم له مخې " ... هیڅ یوه نارینه ته چي اروپایي کالي یې نه وي اغوستي د استقلال په مراسمو کي ګډون کولای نه شي." داسي هم د یوه بل حکم له مخي " هیڅ ښځي ته د مکتبي برقعي د په سر کولو نه پرته له کور څخه د وتلو اجازه نه وي." (عزیز هندي، ۸۱۷۸) د غبار د لیکني (مخ ۸۱۳) له مخي، "شاه امر نمود تا در جاده های مخصوص در پایتخت تابلو ها کذاشتند و نوشتند هیچ زني با برقع نمی تواند ازینجا عبور کند." پاچا دا امر هم وکړ چي " تمام مردم در شهر کابل دریشی و کلاه بپوشند و در هر چند قدمي پولیس استاد بود که از متخلفین جریمه نقدی میګرفت." غبار دا هم وایي چي " قطع نظر از مصارف ګزاف دریشی، که از توان اکثریت مردم خارج بود، برای تطبیق این امر هیچ مغازه بزرګی ... موجود نبود. لهذا اغلب دکانداران کلاه های افسران نظامی در سر میکذاشتند." داسي هم "... سلام دادن با دست منع شده و بایستی برسم فرنګ باید کلاه از سر برداشته شود." دغه حکمونه عملي کېدل، او کابل ښاروال علي احمد لودین د هغو په عملي کولو کي ډېر فعالیت کاوه. یو ځل د بخارا پخوانی پاچا چي کابل ته یې پناه راوړي وه د " ... پولیسو له خوا ودرول شو او جریمه شو، ددې لپاره چي لنګوټی یې په سر وو."(ستیورټ، ٤١١)

د حیرانی ځای لا دادئ چي پاچا له روحانیونو سره په عام محضر کي ناوړی سلوک کاوه. د لیکوال عزیز هندي په وینا (عزیز هندي، ٥٨) هغه وخت چي روحانیان د خارجه وزارت په سالون کي د پاچا د هرکلي د پاره راټول شوي وو، پاچا "... د خپلو درباریانو، ملازمینو، د بهرنیو دولتونو سفیرانو سره په اروپایي کالیو کي سالون ته راننوت، دا

دستور صادر شو چي د سلام علیک او ستړي مشي پر ځای دي ټول له سر نه خولی راکښه کړي، او په دې ترتیب دي د هغه سلام ته ځواب وویل شي، او بیا ده له یوه سر نه تر بل پورې یوه وچه ستړي مشي وکړه او تېر شو. د اعلیحضرت دا عمل دده ډلي لپاره بیخي نوئ او د زغملو نه وو. هغوی د خپلو عقیدو له مخي دده دا عمل د مذهب په خلاف و ګاڼه."

خو د لوړپوړو چارواکو په کورنیو کي د ښځو مخ لوڅی مخ په زیاتېدو وو. " ... په کابل او پغمان کي ښځي په ډېرو ښایسته کالیو کي په بې پروا ډول هري خواته په سیل او چکر بوختي وي. د هغو کالي اروپایي ډوله، مخونه بیخي لوڅ او سینګار دي." (عزیز هندي، ۷۷). مخ لوڅی عموما مخ په ډېرېدو وو. پاچا مېرمن ثرایا د ښځو د شکایتونو لپاره اداري ایستلي وې. په هغو کې د مېړو په وړاندې د ښځو عرضونه اورېدل کېدل. چي خپلو مېرمنو ته یې " کافي ډوډۍ نه ورکوله، وهلي یې، او [مېرمنو] یې طلاق غوښته." پاچا مېرمن یوه پټه ښځینه پولیسي اداره تنظیم کړې وه، چي " ... د کابل په نارینه وو کي یا حتی د ښځو تر مینځ د هر ډول ارتجاعي حرکت څارنه وکړي. زړو ښځو ته وظیفه ورکول کېدله، چي کورونو ته ورشي، او وګوري چي که له هغوی سره ښه چلند کېده." (ستیوړټ، ٤١١)

پاچا دا هم د اصلاحاتو یوه برخه ګڼله چي د جمعې ورځي رخصتي د پنجشنبې ورځ کړي، په داسي حال کي چي د جمعې ورځ خلکو ته یو ډول مذهبي ورځ شوې وه. د لیکوالي ستیوړټ په نظر (ستیوړټ،٤١١) دا ټول د پاچا د ستر پلان شروع وه. پاچا د خپل پلان د عملي کولو لپاره د باندنیو چارو وزارت کي ژوند غوره کړ، او عادي چاري یې محمد ولي ته سپارلې وې. خو په نورو ساحو کي د پاچا امان الله د لبرل او ازاد مارکیت د رواجولو له امله پرمختګ شوئ او پانګه وره ډله خلک د هسکېدلو په حال کي وه. په ټولیز ډول " په اقتصادي برخه کي هم یو ژور اوښتون د مینځ ته راتللو په حال کي وو، او د خلکو د ژوند څرنګ والئ مخ په ښه کېدو وو. ... د سوداګرو منځنی طبقه هم د خپل راپرزېدلي حال نه راپورته شوې وه. ... په کلیو او کورونو کي د لاسي مصنوعاتو جوړولو ته زیات پرمختګ په برخه شوئ وو. د حمل او نقل لپاره هره ورځ نوي اسانتیاوي را مینځ ته کېدلي." د کابل او پېښور تر مینځ د تجارتي مالونو د لېږدولو لپاره یوه کمپنۍ فعاله شوې وه. " د حکومت له خوا د موټرو دغه ترانسپورټي مؤسسو ته خاص حقوق او واکونه ورکول شول. د هیواد واردات او صادرات ورځ په ورځ مخ په زیاتېدو وو." (عزیز هندي، ۹۹۹۷) په ختیځ کي د بند غازي په نامه یو بند جوړ شوئ وو، چي ډېري مځکي په خړوبېدلي. نهر کریم داسي هم په غزني کي د سلطان محمود پاچا د وخت بند سلطان د فعال کولو لپاره کار کېده. خو د اطرافي سیمو په وګړو کي د بېکارۍ له امله غریبي ډېره وه. داړه مارانو او غلو د همدغو بېکاره خلکو په مرسته یو وخت بل وخت داړي اچولي او امنیت یي ګډ وډ کاوه. دغه اجتماعي رنځ لیکول عزیز هندي په افغانستان کي د لومړي ځل لپاره اوږد بیان کړئ او د هغه رول یې په ملي سیاست کي د حبیب الله کلکاني په بریالي کېدلو کي ښوولئ.

حکومتي چارواکو په دغه حال کي هم له خپل مقام نه ناوړې ګټي پورته کولي، او د حکومت او خلکو د نارضائیت پروا یي نه کوله. حتی نائب الحکومه ګانو هم په خپلو سیمو کي د " دزد بګیر" په نامه ډلي ساتلي، او "... اکثرو لنډ فکرو او طامعو حاکمانو ددوی په منځګړتوب له لوټمارو سره اړیکي (ساتلي) او په هر لوټ کي به یې خپله برخه اخیستله." (عزیز هندي، ١٤٦) له نائب الحکومه ګانو هم پوښتنه کېدلای نشوه، ځکه چي " همه آنها بارکزایي و مربوط به خاندان سراج الخواتین، مادر شاه بودند." تاریخپوه حبیبي د هغو نومونه ذکر کړي، او دا یې هم ویلي چي ددوی

زیاترو په خپلو ناوړو کارونو سره " شاه محبوب و ترقیخواه را از آغوش مردم دور ساختند، و حمایت ازو رو به کاهش نهاد." (حبيبي، جنبش مشروطيت، ۱۷۴) پاچا مور، سرور سلطان، چي په سراج الخواتين يادېده، په حکومتي چارو کي ګوتي وهلي، او زوی يې د هغي مخه نه نیوله، ځکه چي هغي د هغه په پاچا کېدلو کي رول لوبولئ، او هم يي خپل وراره، والي علي احمد، له هغه سره پخلا کړئ وو. والي علي احمد د پاچايي په فکر وو. سراج الخواتين په سياست کي هغسي فعاله وه، لکه ناسکه خواښي یې، بي بي حليمه چي وه. وروستی دغومره نوم ایستلئ وو چي ويل کيده چي نړۍ له امیر عبدالرحمن نه ويريږي، او هغه له بي بي حليمي نه. خو په بحراني وخت کي سراج الخواتين او بي بي حليمي د ملت په ګټه کوم مهم کار نه دئ کړئ. په داسي حال کي چي د امير محمد يعقوب خان او غازي محمد ايوب مور، اروابنادي قمر جاني، لوی غازي ملا مشک عالم، او لوی غازي غټ مشر، محمد جان وردګ او نور غازيان د برتانوي یرغلګرو پر ضد هڅول. تر ډېره حده د هغي په هلو ځلو او د پيسو په لګښت وو، چي لمسی يي، دوولس کلن موسی جان، په غزني کي دغازيانو له خوا د پلار پر ځای امير اعلان شو. خو محترم عبدالله کاظم په خپلي يوې ليکني کي هغه "... از پشتون های فقیر" په نامه يادوي، په داسي حال کي چي هغه د اروابناد سعادت خان مومند لور وه، چي څلوېښت کاله د مومندو خان او د برتانويانو سخت مخالف وو.

د پاچا امان الله په وخت کي د کابل خلکو کي فکري بدلون راغلئ او مخ په پیاوړي کېدو وو. د اروا ښاد مجروح په الفاظو (سرګذشت من، ۴۳۴۲) " بعد از حصول استقلال در رفت و آمد به خارج زیادت قابل ملاحظه اي رخ داد، که این هم برای احیای شعور سیاسي عامل مهمي به شمار میرفت. ... اصطلاحات و لغات نو از زبان آنها شنیده میشد. منورین و مکتبیان عوض نام عشیره و قبیله، و بجای نام مسکن و ولدیت خود نام ملت و وطن را جانشین ساختند. افق نظر وسیعتر میشد." دوی کوښښ کاوه "... آزادی سیاسی بیشتر بوجود آید. حتی نام جمهوریت هم از زبانها میخاست، و الغای رژیم پاچاهی راقرار میدادند."

خو دغه "منورين" يوه وړه ډله خلک وه. دوی کابل ته منحصر او د پاچا تينګ پلويان وو."(ادمک، ۱۳۸) لیکواله ستيوريټ يوازي د جمهوريت غوښتونکو د نامه ذکر کوي. او غبار وايي (مسير تاريخ، ۸۱۴) چي " در بين روشنفکران وطنپرست يکدسته عناصر مرموز بشکل یک حزب نقابدار و مصنوعی رخنه کرده. این نقابداران شارلتان در مرکز و شرق کشور جهت فریفتن مردم شعار های دروغين (انقلابي) میدادند، و ظاهرا از جمهوریت دم میزدند." له "حزب نقابدار" نه د غبار مطلب به د جمهوريت ګوند وي، چي د منشي علي احمد په وينا مشر يي محمد ولي، او غړي يي، د غلام صديق څرخي په ګډون، يو څو لوړپوړي چارواکي وو. په دغه وخت کي له دغه ګوند نه پرته بل ګوند نه وو. خو محمد ولي قومي او ولسي بنسټ نه لاره، او د کابل په تعليم کړو منورو ډلو باندي يي له پاچا نه وروسته ډېر نفوذ لاره. د مشروطيت حرکت دمخه په افرادو وېشل شوئ وو، او که کوم منظم جوړښت يي لاره، هغه له مينځ نه تللئ وو. په پاسنيو رسمي کړيو کي وړې ډلي په اشخاصو څرخېدلي، او والي علي احمد هم جمهوريت غوښته، خو هغه ځانته ډېنګوله.

د ډلو سرانو کوښښ کاوه له رسمي قدرت نه په استفادې سره خپلي ډلي پیاوړي کړي. غبار (۸۱۶) د بهسودو د يوه مشر، مير غلام صديق، له قول نه وايي چي په کوهدامن کي چيرته چي والي علي احمد د تحقيق لپاره تللئ وو، يوه شپه يي کلکاني حبيب الله او سيد حسين ورته و پېژندل او وويل چي "... ما تا کنون سه برادر بودیم; حالا چار برادر شدیم» د منشي علي احمد د ليکني له مخي، پاچا چي په سفر کي وو، نائب السلطنه يي، محمد ولي په قلعه مراد بیګ

کې، په خپل کور کې د حبیب الله کلکاني سره د شپې په پټه لیدل او ورته ویل چې که دی یې و بښي پاچا به یې و نه بښي. له حبیب الله کلکاني سره د همدغو کتنو له امله به وو چې محمد ولي د پاچا امان الله د وخت یوازې لوړ پوړۍ چارواکۍ وو، چې د حبیب الله د امارت په وخت کې په کابل کې مامون اوسېده، په داسې حال کې چې څو نور لوړپوړي چارواکي، د محمدزي سردارانو په ګډون، وځپل شول. لا عجبه داده چې د شاه اغا صدیق مجددي په روایت د ۱۹۲۸ کال په نومبر کې د صاحبزاده عبدالله مجددي په کور کې کلکاني حبیب الله، له یو څو نورو مخورو، د حیات الله عز الدوله په ګډون، ددغې یوې ناستې لپاره بلل شوئ وو، چې د پاچا پر ضد پاڅون تحریک کړي. پاچا، ددوی په نظر، د شریعت خلاف شوئ وو. په یوې مخکنۍ غونډه کې د پاچا مشر ورور، سردار عنایت الله هم ګډون کړئ وو، خو په دغې دوهمې غونډې کې یې د وعدې پرخلاف ګډون و نه کړ. (۱۵) دغه روایت د یوې سرچشمې له مخې دئ او تائید ته اړه لري. وروسته حبیب الله چې د سردار عنایت الله پاچایي و نه منله، دغه روایت یو څه قوي کوي. په هر حال، غلام صدیق (څرخي) په خپل وار، له کابل نه د شینوارو دوه مشران خپل قوم ته واستول چې د پاچا پر ضد پاڅون تحریک کړي. د پاچا ضد دغه ورانکاري او کړه د یوې لړۍ پیل شو. په شلمې پېړۍ کې، د طالبانو د رجیم نه پرته، نور ټول حکومتونه د رقیبو لوړ پوړو چارواکو د ورانکاریو او کړو په نتیجه کې نسکور شوي دي.

د پاچا امان الله په وخت کې د ډلو مشران هم سره وران وو، او پاچا نه غوښته او یا یې نه شو کولی سره متحد یې کړي. د اروپا د سفر نه وروسته "... د هغه د وزیرانو تر مینځ بې اتفاقي رامینځ ته شوې وه." (عزیز هندي، ٦١). ددغې بې اتفاقی دلیل دا وو چې پاچا ددې لپاره چې خپل انقلابي پروګرامونه په قوت پر مخ بوزي، لوړ قدرت ځانله منحصر کاوه. په دغه کار سره د وزیرانو صلاحیت لرېده له لویې جرګې نه وروسته سردار شېراحمد ته پاچا بلنه ورکړه چې، لومړی وزیر یا صدراعظم وي، خو ټولو هغو، په تېره غلام صدیق چې د هغه وزیران و نومول شول، و نه غوښتل چې د هغه تر لاس لاندې کار وکړي. ستیوړټ لا وایي (٤٠٠) چې " او پخپله امان الله د کابینې غړو هر ځانګړي وزیر ته په پټه ته او مشوره ورکوله، چې [د هغه تر لاس لاندې] له خدمت نه سر وغړوي." پاچا او سردار شېر احمد له اول نه سره وران وو، لکه پاچا او والي علي احمد چې سره وران وو. پاچا په پای کې د سپټمبر پر ۲۲ مه څرګنده کړه چې، څرنګه چې ممکنه نه ده د کوم صدراعظم په مشرې کابینه جوړه شي، نو دې لا هم د دولت او حکومت سروالي کوي. پاچا په دې ډول د صدارت مسئولیت ځان ته متوجه کړ، چې پایله یې ورته ګرانه تمامه شوه.

دده په اخري حکومت کې د امنیتي چارو افسران دا وو: عبدالعزیز بارکزی د حرب وزیر، محمود سامي د قول اردو قوماندان او عبدالاحد (مایار) داخله وزیر. غلام صدیق (څرخي) د باندنیو چارو وزیر وو. محمود طرزي، چې د تجربې خاوند او د پاچا رښتینئ خواخوږئ وو، له نظرنه لوېدلئ وو. په دې چې د پاچا مور د هغه د لور یاني ملکې ثریا سره مخالفه وه. د پاچا د کورنۍ دغه ستونزه تر اخیره پورې پاتې وه. خو پاچا ډاډه وو چې د سترې جرګې له لارې، چې دې بې مؤسس وو، د ولس له ملاتړ نه به بهره من او په اوضاع به حاکم وي. له همدې امله وو، چې ده څرګنده کړې وه چې لویې جرګې به په منظم ډول کیږي، او چارې به د هغو په مشوره اجرا کیږي. دا چې دده حکومت د پغمان د لویې جرګې د استازو بې سارې عزت وکړ، په دغه مقصد وو چې په دوی کې به دغسې یوه پیاوړې ډله هسکه شي چې "... د پاچا د نویو فکرونو هر ډول ننګه او ملاتړ وکړي."، خو هسې چې پاچا فکر کاوه

هغسي و نه شول." سره له دې هم چا فکر نه کاوه چې " ... همدا وکیلان چي نن یې دغومره قدر کیږي، کله به چې ... خپلو کورو ته ستانه شي په هر ځای کي به د پاچا پر خلاف د الحاد او بې دینئ تبلیغ کوي." (عزیز هندي، ٦٢)

د دوهمه برخی پای

دوام لری

د دی مطلب لومړی برخه په دغه لینک کی لوستلی شی

http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_۱.pdf